
Sobre les expressions lexicalitzades*

per M. Teresa Espinal

1. Introducció

En aquest treball prendrem com a objecte de descripció aquells SX (sintagmes de categories sintàctiques diverses) que constitueixen formes lingüístiques estereotipades del català, usades en la llengua d'una manera força fixa (és a dir, amb un elevat grau de lexicalització), el significat de les quals no es pot construir a partir del significat literal dels seus components. També ens referirem a aquells SX que, si bé admeten una construcció composicional de significat, són altament fossilitzats morfosintàcticament.

La fraseologia, les expressions idiomàtiques i lexicalitzades, els modismes, les col·locacions, les locucions i les frases fetes (FF) són diferents termes amb els quals hom s'ha referit sovint a les unitats lexicogràfiques de les quals parlarem en aquest treball. Des d'una perspectiva teòrica, el terme *predicat complex* és el que més comunament s'ha usat per fer referència a determinades relacions de dependència lèxica.

Hem organitzat el nostre estudi en dues parts. En la primera (vegeu les seccions 2, 3 i 4) farem referència a aspectes generals de la lexicalització i descriurem diverses

*Aquest treball forma part d'un estudi teòric sobre el caràcter composicional de les construccions idiomàtiques, finançat pel Ministeri d'Educació i Cultura PB96-1199-C04-02 i per la CIRIT 1999SGR/00113, i també d'un projecte aplicat que està en curs d'elaboració, i que consisteix en la creació d'una base de dades per a la posterior confecció d'un diccionari de sinònims de frases fetes de la llengua catalana, finançat per la CIRIT en el marc del Centre de Referència en Enginyeria Lingüística. Voldria agrair de forma molt especial la feina de tots els col·laboradors que, en perfedes successius, han treballat en la realització d'aquest projecte: M. Guillén, M. Ferrer, X. Villalba, M. Brunés, I. Vallès i D. Hidalgo, i també l'ajut dels companys i amics del Grup de Gramàtica Teòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona.

propietats que es poden usar per a distingir els SX lexicalitzats dels SX no lexicalitzats.

En la segona part (vegeu la secció 5) presentarem arguments sintàctics i semàntics a favor d'una anàlisi sintagmàtica de les expressions idiomàtiques, així com d'una anàlisi semàntica basada en la composicionalitat (encara que parcial) del seu significat. Aquests arguments es basaran en el fet que hi ha algunes propietats de les expressions idiomàtiques que són externes a la relació lèxica entre els nuclis i els elements que en depenen. Entre aquestes propietats esmentarem: (1) la feblesa dels nominals objecte (no tenen cas i, per tant, no es poden pronominalitzar), (2) l'abast reduït d'aquests nominals febles (respecte a la negació, quantificadors de grau o altres modificadors que puguin aparèixer en l'oració), (3) la manca d'una lectura específica per a aquests nominals objecte (atès que no és possible concebre que l'argument intern d'un predicat verbal o preposicional denoti un objecte específic), (4) la modificació de tot el predicat per part de quantificadors i altres modificadors externs que ocupen una posició pronominal (es dóna el cas que només els quantificadors que tenen una funció predicativa poden interrompre l'adjacència que és característica de les expressions idiomàtiques entre el nucli predicatiu i el seu objecte), i (5) l'efecte semàntic inclusiu, encara que no universal, del marcador quantificacional *tot* quan apareix, de vegades opcionalment de vegades obligatòriament, davant l'objecte d'un nucli predicatiu verbal o preposicional d'una FF.

Mostrarem que aquest conjunt de propietats estructurals fan de la fraseologia una categoria molt heterogènia, respecte a la qual el nostre objectiu és fixar els paràmetres principals de variació, especialment en relació amb els sintagmes no lexicalitzats.

2. Trets generals de les expressions lexicalitzades

Les locucions i FF són seqüències de constituents que estan estructurats jeràrquicament, un dels quals actua com a nucli. Atenent la categoria sintàctica d'aquest nucli, algunes tenen estructura oracional (*caure-li l'ànima als peus (a algú), què hi farem!*); altres tenen estructures sintagmàtiques de tipus SV (*no tocar quarts ni hores, fer-se fonedís*), SN (*home de palla, arc de Sant Martí*), SD (*l'any de la Mariacastanya, justa la fusta!*), SA (*curt de gambals, alt com un Sant Pau*), SP (*amb tot, a carretades*), SAdv (*com un carreter, ben bé*), o SQ (*mig mig, un fart de*); altres mostren una estructura sintagmàtica de tipus SCoord (*a les verdes i a les madures, o ara o mai, la bossa o la vida, ni poc ni gaire*) o de tipus SConj (*si de cas, i ara!, ni a la de tres*).¹ Algunes FF de la categoria O tenen la peculiaritat d'ésser construï-

1. A partir d'aquest punt farem ús de les següents notacions: O = Oració, SV = Sintagma Verbal, SN = Sintagma Nominal, SD = Sintagma Determinant, SA = Sintagma Adjectival, SP = Sintagma Preposicional, SAdv = Sintagma Adverbial, SQ = Sintagma Quantificacional, SCoord = Sintagma Coordinant i SConj = Sintagma Conjuntiu.

Vegeu més endavant la secció 3.

des amb una forma verbal fixada (*Déu n'hi do!, ves per on, va com va*), mentre que la majoria admet la construcció amb diverses formes flectives. Algunes entrades mostren una total lexicalització, en el sentit que no admeten en absolut cap mena d'especificador o d'adjunt (*és clar* <certament>²), mentre que altres admeten modificacions adverbials o quantificacions a l'interior de la seva estructura (*posar 'tots' els pèls de punta*). Algunes mostren clarament el seu caràcter convencional, de producte històric d'una comunitat i, per tant, introdueixen elements amb reminiscències socioculturals de la societat que usa la llengua (*Déu nos en guard!, fer Pasqua abans de Rams*). Algunes estructures sintagmàtiques es consideren FF perquè fan explícita una lexicalització més morfosintàctica que semàntica (*en venda / *de venda, de lloguer / *en lloguer, de per vida / *per de vida, pagant altri / *pagant altre(s), beure a galet / *beure al galet* <beure>), mentre que altres mostren una lexicalització més semàntica que sintàctica (*portar banyes* <enganyat>, *cap de turc* <acusat>, *beure a galet* <crèdul>, *fer beure a galet* <enganyat>).

Atenent aquest darrer factor, l'opacitat i la relativa manca de composicionalitat del significat de les FF i de les locucions, noteu que es produeix una distinció entre aquells SX, per exemple SV del tipus *alçar la cadira, aixecar el cap, aclucar els ulls* <cloure els ulls>, etc., als quals correspon un significat literal, i, d'altra banda, qualsevol SX que tingui un sentit figurat, per exemple els SV *alçar el setge* <desassetjar>, *aixecar la veu* <cridar; recriminar>, *aixecar la llebre* <promoure>, *aixecar-se el dia* <asserenar-se>, *no poder aclucar l'ull* <insomne>, *aclucar els ulls* <morir>. Per aquest mateix criteri general, no constitueixen FF aquells SV el significat dels quals no mostra cap desplaçament semàntic, encara que introdueixin usos intransitius de verbs bàsicament transitius: *veure-hi, sentir-hi*; però, en canvi sí que constitueixen sintagmes lexicalitzats els SV en la construcció semàntica dels quals la presència d'un determinat pronom feble va lligada a un significat metafòric determinat: *ballar-la* <patir>, *cagar-la* <equivocar-se>, *dinyar-la* <morir>, *tocar-hi (algú)* <intel·ligent>, *caure-hi* <adonar-se; recordar>, *no ésser-hi tot* <toix>, *fer-s'ho* <masturbar-be; enginyar-se>, *matar-ho* <acabar>, *passar-se-la bé* <divertir-se>, *enginyar-se-les* <espavilar-se>, etc.³

Així, atenent els dos criteris generals que s'han esmentat en els dos paràgrafs precedents: el grau de fixació morfosintàctica i el grau de canvi semàntic, a les llengües hi ha diverses estructures que no constitueixen FF. Són fonamentalment les següents:

- Frases i grups sintagmàtics el significat dels quals es construeix composicionalment. Pensem, en primer lloc, en verbs de règim preposicional, i també en perfrasis verbals. En aquest sentit no constituei-

2. A partir d'aquest punt els angles s'usen per a indicar el concepte i, de vegades, el significat complet de l'expressió lexicalitzada.

3. Noteu que cap dels pronoms de les expressions lexicalitzades amb clític no designa un referent discursiu. Són pronoms que manifesten un marcat caràcter no argumental, no denoten objectes específics i són no referencials (vg. Mendívil 1999, Simatos 1997 i Espinal en premsa). Tornarem sobre aquest punt més endavant.

xen FF: *acabar de fer, arrencar a córrer, guardar-se d'anar-hi, continuar fent*; però sí: *acabar com el rosari de l'aurora* <fracassar>, *anar fent l'anant fent* <subsistir>, perquè en aquests casos podem afirmar que el sintagma en conjunt s'ha lexicalitzat, ja que constitueix una unitat lèxica amb una dependència sintagmàtica entre els elements que el formen i, alhora, constitueix una unitat semàntica mínima.

—Construccions atributives i pseudoatributives, en què l'adjectiu o participi que funciona com a atribut o terme predicatiu està deslligat morfosintàcticament dels verbs *ésser, estar, semblar, anar*, etc. Tenint en compte aquest punt, no es poden considerar FF estructures verbals del tipus: *anar begut, anar moll, ésser japonès o ésser dur d'orella*, perquè el significat de l'atribut no depèn de la presència d'un verb copulatiu específic; en canvi, cal considerar que constitueixen FF estructures del tipus: *estar / anar gat* <embriac>, *estar / anar pet* <embriac>, *semblar / ésser xinès* <incomprensible>, *estar dejú* <ignorar>, *estar confitat de* <can-sat>, etc., en què el significat està estrictament relacionat amb la presència explícita i única d'aquests nuclis lèxics. Per aquest mateix criteri no constitueixen FF les estructures verbals: *estar amb els braços plegats, estar amb les mans a les butxaques o estar encantat de la vida*, perquè poden prescindir del verb *estar*; però sí, en canvi: *amb els braços plegats* <gandulejant>, *amb les mans a les butxaques* <inactiu>, *encantat de la vida* <feliç>, *dur d'orella* <sord>, etc.

—Frases verbals que inclouen estructures comparatives, en què el nucli verbal accepta força processos de substitució. Tot fa pensar que en aquests casos allò que està realment lexicalitzat és pròpiament l'estructura comparativa, sense el verb amb significat vague. Per tant, no constitueixen FF: *anar carregat com un ase, ésser com cal, ésser sord com una tàpia*; però sí: *carregat com un ase* <carregat>, *com cal* <bo; adequadament>, *sord com una tàpia* <sord>. I així mateix, també hem de considerar estructures lexicalitzades els següents sintagmes, alguns lexicalitzats amb el nucli verbal o adjectival base de la comparació: *més llarg que un dia sense pa* <llarg>, *alegre com un picarol* <alegre>, *bo com el pa* <bo>, *caure com una bomba* <sorprendre>, *assemblar-se tant com un ou a una castanya* <diferent>, *dormir com un soc* <dormir>, *cantar com una calàndria* <refilar; confessar>, *deixar (algú) com un drap brut* <criticar; injuriar>, *renegar / parlar com un carreter* <malparlat>, etc. Respecte a la forma de les locucions comparatives cal fer la distinció entre SA (els casos en què lèxicament i semànticament hi ha un A objecte de la comparació, tot i que sovint es pot ometre) i les locucions en què no és possible la inserció de cap A i que, per tant, han d'ésser introduïdes com a SAdv (p.e. *com aquell qui no diu res* <dissimulant>, *com Déu mana* <correctament>), modificadors verbals.

- Frases verbals causatives en què l'aportació semàntica que afegeix el verb *fer* és directament la del valor causatiu. En aquestes construccions cal mirar si és possible de substituir la frase verbal completa per una altra amb el verb *fer* seguit d'una completiva; si aquesta substitució és possible, no es considerarà FF. Per aquest criteri no són FF: *fer anar* (= *fer que se'n vagi*), *fer posar els cabells de punta (a algú)* (= *fer que a algú se li posin els cabells de punta*), *fer córrer la veu* (= *fer que la veu corri*), *fer caure (algú) de l'escambell* (= *fer que algú caigui de l'escambell*); però sí: *fer anar* <bellugar>, *posar els cabells de punta (a algú)* <espantar; horroritzar>, *córrer la veu* <comentar; difondre>, *caure de l'escambell* <desprestigiarse; recular>, *sortir cabells blancs* <envellir>, i també: *fer caure (algú) de l'escambell* <suplantar>, *fer sortir els cabells blancs* <anguniejar; patir>, *fer passar (algú) amb raons* <entretenir>, *fer anar (algú) com una baldufa* <dominar>, *fer ballar (algú) com una baldufa* <dominar>, perquè aquests sintagmes, amb el valor especificat entre angles, només es poden construir amb el verb *fer* causatiu.

- Frases verbals en què l'aportació semàntica bàsica prové d'una locució preposicional que conté i en què sintàcticament el SP es pot construir lliurement amb diversos verbs. No constitueixen FF: *anar a cegues*, *ésser a les beceroles*, *haver-n'hi a dojo*; però sí: *a cegues* <confiadament; desorientat>, *a les beceroles* <principiant>, *a dojo* <abundantment>, perquè aquests SP es poden construir amb altres V i no estan lexicalitzats amb un verb o amb un tipus de verb concrets. En canvi, tenint present aquest criteri constitueixen FF verbals: *anar a estones* <variable> o *haver-n'hi per a donar i per a vendre* <abundosamente>.

- Frases verbals amb verbs de suport. No es poden considerar FF aquells sintagmes construïts per mitjà de verbs de suport, com ara: *fer*, *passar*, *posar* o *tenir* seguits d'un SN o SD (singular o plural), en els quals el verb actua simplement de comodí o recipient verbal per al significat aportat pel complement nominal i en els quals, per tant, el significat del SV es compon fàcilment a partir de les seves parts. Segons això no són FF: *fa anys / temps que*, *fer pipt*, *fer badalls*, *fer abraçades*, *fer el valent*, *passar ànsia*, *passar pena*, *tenir maldecaps*, *tenir memòria*. Només cal concebre com a FF aquells SV amb verbs lleugers en què el significat no sigui composicional: *fer goig* <bonic>, *fer goig (alguna cosa, a algú)* <agradar>, *fer el merda* <presumir>, *fer guardiola* <estalviar>, *fer bossa* <estalviar>, *fer mans i mànigues* <escarrassar-se>, *fer malves (algú)* <mort>, *fer xixines (d'alguna cosa)* <esmicolar>, *fer xixines (d'algú)* <burlar-se>, *passar la maroma* <trampejar>, *posar els punts sobre les is* <puntualitzar>, *tenir lloc* <acomplir-se; esdevenir-se>, etc.

- Frases nominals que, usades freqüentment en diferents llenguatges d'es-

pecialitat, denoten tipologies diverses: noms de plantes, de malalties, d'eines, instruments, o altres elements, sense arribar a constituir sintagmes lexicalitzats. En aquest sentit no es poden considerar FF: *arma atòmica, arma automàtica, arma bacteriològica, casa d'abelles, casa apiari, molt d'aigua, molt d'oli, molt de foc, molt de sang, molt de vent, pa de barra, pa de llet*, etc., perquè són sintagmes que simplement denoten tipus d'armes, de molins o de pans, i, d'altra banda, sovint constitueixen fraseologia que no és ni tan sols pròpia d'una llengua concreta. En canvi, són FF aquells sintagmes que posen de manifest un desplaçament semàntic important quant a l'objecte denotar: *arma blanca* <tallant; punxant>, *bistec rus* <hamburguesa>, *mal lleig* <càncer>, *mal dolent* <càncer>, *casa de barrets* <bordell; desordre>, *casa de caritat* <hospici>, *pa de pessic* <pastís>, etc.

—Mots compostos.⁴ Cal mirar d'establir també una distinció, no sempre clara, entre FF i mots compostos. Des d'un punt de vista morfològic un sintagma lexicalitzat es compon de diversos mots, mentre que un mot compost és un mot format per juxtaposició directa de nuclis de categories lèxiques, de vegades idèntiques de vegades diferents. Morfològicament, hem observat una diferència que pot permetre decidir si una determinada locució nominal és FF o mot compost en un determinat estadi de la llengua o respecte a un parlant determinat: en els noms compostos la marca de plural s'afegeix al darrer component lèxic (*maredéus, malànimes, cul-de-sacs, mà de morters*), mentre que en les locucions i expressions lexicalitzades nominals la marca de plural s'afegeix al primer component lèxic (*cafès amb llet* <cafè>, *caps de turc* <acusat>, *culs-de-sac* <atzucac>, *homes de palla* <testaferro; substitut>, *mans de morter* <maça>) o bé a tots dos (*setmanes santes* <Pasqua>, *males pècores* <dolent>).⁵

Una subclasse de mots compostos són els mots reduplicatius del tipus: *xiu-xiu, xano-xano, nyeu-nyeu, ziga-zaga, zim-zam, nyec-nyec*, etc. En termes generals, no sembla que calgui considerar aquests mots sintagmes lexicalitzats, atès que cada element no és cap paraula independent. En canvi, sí que s'han de considerar FF: *fer nyam-nyam* <menjar>, *de nyigui-nyogui* <fràgil>, perquè en aquest tipus de construccions el mot reduplicat forma FF en combinació amb un verb específic (en el primer exemple) o amb una preposició determinada (en el segon).

—Refranys. No constitueixen FF els refranys, els quals solen associar-se no amb conceptes, sinó amb continguts proposicionals, malgrat que

4. Agraïxo molt especialment a T. Cabré la discussió i els comentaris referents a aquest punt.

5. El cas que s'il·lustra per mitjà de *mà de morter* i *cul-de-sac* reflecteix l'existència de variació respecte a una mateixa seqüència lingüística.

de vegades el límit entre un i altre tipus de construcció és desdibuixat. Són refranys: *oros són trumfos; hostes vingueren, que de casa ens tragueren*. També es dona el cas, però, que la llengua conté sintagmes lexicalitzats que en el seu origen es formen a partir d'un fragment d'un refrany. Aquest és el cas del SV *ésser el cul d'en Jaumet* <bellugadís>, que prové del refrany: *el cul d'en Jaumet, que no sap seure ni estar dret* (A-M).

—Llatinismes. Òbviament tampoc no es poden considerar FF de la llengua catalana aquelles locucions llatines que s'ha tendit a incorporar en l'ús formal de la llengua, per exemple: *a priori, a posteriori, a fortiori, ceteris paribus*, entre altres. Això no obstant, també cal dir que en comptades ocasions les expressions llatines s'han arribat a fusionar amb expressions de la llengua catalana oral, com si es tractés de FF genuïnes; aquest és el cas de: *persona non grata* <indesitjable; refusat>, *quedar in albis* <ignorant>.

Un cop esmentats alguns trets generals de les expressions lexicalitzades, els quals introdueixen algunes pautes per a distingir què són i què no són FF, a les seccions següents comentarem alguns aspectes específics sobre la categoria gramatical, sobre la forma i sobre el significat de les locucions i FF.

3. Sobre la categoria sintàctica

Els estudis lexicogràfics acostumen a establir una distinció entre locucions i FF, fonamentada bàsicament en una distinció de naturalesa categorial: verbal les FF i nominal, adjectival, preposicional o adverbial les locucions.⁶ Això no obstant, si considerem la categoria sintàctica de les estructures lexicalitzades de la llengua catalana, i no la funció sintàctica pròpiament dita, observarem que abasta un ampli ventall de categories sintagmàtiques i que, per tant, no és adequat associar el concepte de FF o frase lexicalitzada amb un grup reduït de sintagmes.

Vegem alguns exemples d'aquest ampli ventall de categories:

6. D'altra banda, noteu que la definició nocional que proporcionen les obres lexicogràfiques d'aquests termes no aclareix de forma precisa el tipus d'entitats denotades per un terme o l'altre.

IEC (1995). *Locució*: Forma particular de llenguatge. || Grup de mots que té el valor semàntic o sintàctic d'un sol mot.

FF: Expressió d'ús corrent en la llengua; frase que té una forma estereotipada invariable, el significat de la qual no pot ser deduït del significat dels seus components.

EC (1998). *Locució*:
1. Forma particular de llenguatge.
2. Combinació fixa de dos mots o més, units sovint per una sintaxi particular, amb sentit unitari i familiar a una comunitat lingüística.

FF: Expressió com estereotipada, d'ús corrent en la llengua.

- SV, que abasta estructures amb un nucli verbal que admet flexió: *treure l'aigua clara (d'alguna cosa)* <esbrinar> o que s'ha lexicalitzat a la llengua en forma no flexiva: *anant fent* <subsistir>.
- SN, categoria que agrupa aquelles expressions lexicalitzades el nucli de les quals és un nom: *males mans* <maldestre>, *mosca morta* <hipòcrita>, etc. L'existència d'expressions lexicalitzades de la categoria sintàctica SN permet idealment unificar seqüències que es troben amb formats diversos a les obres lexicogràfiques: *cap de trons*, *un cap de trons*, *ésser un cap de trons* en el SN *cap de trons* <desassenyat; eixelebrat>.
- SD, que inclou estructures lexicalitzades amb un determinant definit: *el cap i casal* <Barcelona>, *l'any de la picor* <antic; mai>, *el boca a boca* <respiració>.
- SQ, que correspon a aquelles estructures lexicalitzades el nucli sintagmàtic de les quals és un quantificador, ja sigui indefinit, numeral cardinal, numeral ordinal, etc.: *un munt de* <molt>, *quatre gats* <poc>, *tot el sant dia* <sempre>, *cent per cent* <completament>.
- SP, que inclou estructures lexicalitzades el nucli de les quals sintàcticament sempre és una preposició: *a la flor de la vida* <joventut; vital>, *de collita pròpia* <inventat; original>, *en un tres i no res* <instantàniament>, *de mira'm i no em toquis* <delicat; fràgil>.
- SA, que inclou aquelles locucions amb una forma participial, la qual no admet cap altra forma verbal: *fet a la seva* <singular>, *begut de cara* <magre>, o amb un nucli adjectival *sord com una campana* <sord>, *fort de morro* <tossut>, *vermell com un pebrot* <vermell>.
- SAdv, que inclou estructures lexicalitzades que tenen un nucli adverbial: *com a bons germans* <benavinença; equitativament>, *com a cal sogre* <còmodament>, *tant sí com no* <indefectiblement; tossudament>.
- SConj, que abasta aquells sintagmes el nucli dels quals és una conjunció, com ara *si, o, i, ni*: *si us plau* <petició>, *i un be negre amb potes rosses* <incredulitat; negativa>, *ni ganes* <despit>, *o sigui* <equivalència>, *ni poc ni gaire* <gens>.
- SCoord, que inclou estructures lexicalitzades amb una coordinació de categories sintàctiques, que poden ser distintes: *a poc a poc i bona lletra* <reflexivament>, *a sol i serena* <intempèrie>, i també estructures lexicalitzades complexes que encapçalen diverses unitats de discurs: *adés...adés* <alternativament>, *ara...ara* <alternativament>.
- O, que abasta estructures lexicalitzades en les quals o bé el subjecte forma explícitament part de la locució: *saltar la llebre* <revelar-se>, o bé s'identifica una estructura oracional autoconsistent, amb verb en forma flexiva: *cames ajudeu-me* <fugida; ràpidament>, *cadascú per on l'enfila* <diversitat>, *tens raó* <record>, *té raó* <conformitat>, *passi-ho bé* <comiat>, *no t'ho perdís* <expectació>, *no fos cas que* <previsió>, *ja en parlarem* <dilació; dubte>.

En aquesta secció hem repassat la varietat de categories sintàctiques o grama-

tics que pot abastar el conjunt d'expressions lexicalitzades de la llengua. A la secció següent revisarem altres aspectes relatius a la forma d'aquestes estructures, els quals tenen a veure amb la combinació amb arguments, amb l'ordre sintàctic, amb la flexió, amb la forma fonètica, amb la lliure aparició de quantificadors i modificadors opcionals, amb la presència de certs determinants i clítics, i amb la dependència d'algunes d'aquestes expressions respecte a la negació.

4. Sobre la forma de les expressions lexicalitzades

En primer lloc, comentarem alguns aspectes relacionats amb la distinció entre els arguments amb els quals es pot combinar una expressió lexicalitzada i la cadena de nuclis lèxics que la componen. Cal notar que els arguments, extern i interns, d'un nucli predicatiu no formen part pròpiament d'allò que constitueix una estructura lexicalitzada. Així, si bé sabem que una determinada FF pot coocórrer amb subjecte, complement directe o complement indirecte, aquesta informació és externa a la unitat sintagmàtica lexicalitzada. L'estructura lexicalitzada és formada per una cadena de nuclis lèxics que mantenen relacions de selecció. (Tornarem sobre aquest punt a la secció 5.)

Pel que fa als subjectes, el més corrent és que no es lexicalitzin i que no s'hagin d'especificar de cap manera en una estructura lexicalitzada. Això no obstant, ja hem esmentat que el subjecte forma part de l'expressió lexicalitzada en estructures de naturalesa oracional (p.e. *caure el sol* <enfosquir>, *caure-li el món a sobre (a algú)* <desesperar-se>, *caure gotes* <ploure>). Noteu que de vegades pot resultar útil especificar el subjecte per mitjà d'una expressió indefinida, especialment quan canviï el règim de l'esmentat nucli predicatiu (p.e. *ésser peluda (alguna cosa)* <complicat; difícil>).

Tingueu també present que de vegades les obres lexicogràfiques introdueixen els complements directes i els complements de règim preposicional en posició postverbal (p.e. *fer (alguna cosa) a bots i empentes* <precipitadament> (EC), *estar (d'algú) fins al capdamunt* <cansat> (IEC)), de vegades al final de la locució (p.e. *fer pols (alguna cosa)* <esmicolar> (EC), *estar fins al capdamunt (d'algú o d'alguna cosa)* <cansat> (EC)), o simplement no els especifiquen (p.e. *fer pols* (R-M)) i, molt sovint, com bé il·lustren aquests exemples, difereixen en la manera de presentar els requisits argumentals d'una mateixa locució o FF.

D'altra banda, la posició de l'expressió indefinida també és important per un altre motiu. Hem observat que quan una FF admet un SN no pronominalitzat en funció de complement directe immediatament en posició postverbal (és a dir, V () SP; p.e. *portar (alguna cosa) a col·lació* <parlar>), aleshores també l'admet en posició final (V SP (); p.e. *portar a col·lació (alguna cosa)* (IEC)). En canvi, en altres ocasions l'expressió indefinida corresponent a l'objecte directe només admet la posició final (és a dir, V SP (); p.e. *deixar blau (algú)* <sorprendre> (IEC)).⁷

7. Agraïco a A. Fontich la discussió d'aquest fenomen.

Aquest test podria ésser utilitzat en les obres lexicogràfiques per a determinar la forma d'entrada d'una FF verbal que seleccioni objecte directe, sense incórrer en el grau d'arbitrarietat que de vegades s'observa en relació amb aquest punt.

Hi ha encara una altra qüestió important referent a l'ús d'expressions indefinides amb valor argumental en la forma i el significat de les expressions lexicalitzades. Algunes entrades requereixen que, alhora que s'especifica la posició sintàctica en què pot aparèixer un argument, també es doni informació referent al fet que el verb admet arguments animats i/o inanimats (p.e. *dur (alguna cosa) de cap* <proposar-se>, *conèixer (algú o alguna cosa) d'una hora lluny* <intuir>, *acompanyar (algú) en el sentiment* <afectat; condol>, *seguir (algú o alguna cosa) amb la vista* <mirar>). Aquesta informació pot resultar especialment rellevant quan la FF altera la selecció semàntica del nucli verbal (p.e. *menjar-se (algú) a festes* <acariciar>). Per aquest mateix criteri en les locucions i FF amb preposició regida en posició final convindria que les obres lexicogràfiques donessin pistes a l'usuari respecte al fet que en ocasions es restringeix semànticament el complement de la preposició (p.e. *d'amagat (d'algú)* <amagat>, *d' (algun lloc) estant* <des; lloc>), mentre en altres ocasions no cal restringir la naturalesa semàntica del complement (p.e. *d'acord amb* <segons>).

Quant al complement indirecte, noteu que algunes expressions restringeixen aquest argument a la forma de pronom clític, si bé unes altres admeten que aquest argument adopti una forma pronominal o no pronominal. Així, segons aquest criteri una expressió com *caure la cara de vergonya* <avergonyir-se> (EC, R-M) hauria d'adoptar la forma *caure-li la cara de vergonya (a algú)*, atès que, sense una forma de clític datiu, la seqüència és malformada, com s'il·lustra a continuació:⁸

- (1) a. *Hauria de caure la cara de vergonya a en Joan
- b. Li hauria de caure la cara de vergonya, a en Joan

Per aquest mateix motiu la FF *clavar-se al cor* <afligir> (EC) hauria d'adoptar la forma *clavar-se-li (alguna cosa) al cor (a algú)*, perquè mai no és admesa sense alguna forma de datiu: clític datiu o datiu adnominal.

- (2) a. Les seves paraules se'm van clavar al cor
- b. *Les seves paraules es van clavar al cor
- c. Les seves paraules es van clavar al meu cor

Contrastant amb aquest cas, altres expressions lexicalitzades (p.e. *aixecar la camisa* <enganyar> (EC, R-M)) haurien d'adoptar la forma sense clític: *aixecar la camisa (a algú)* (IEC), atès que, tot i que admeten datiu, aquest pot adoptar formes pronominalitzades i formes no pronominalitzades.

8. Quan el pronom feble no està fixat en una persona gramatical concreta usem la forma de tercera persona.

- (3) a. Em sembla que aquells llogaters van ben aixecar la camisa als propietaris de la finca
 b. Quan estan amb l'àvia, li aixequen la camisa de mala manera, aquests vailers!

En segon lloc, quant a l'ordre de constituents, observem que les expressions lexicalitzades manifesten l'ordre bàsic, no marcat, del català, el qual es caracteritza per tenir preposicions, i alhora manifestar l'ordre verb-complements i l'ordre modificat-modificador. Així, l'ordre estructural de les FF amb nucli verbal és Verb + objecte; el de les FF amb nucli preposicional és P + objecte, etc. Si una FF verbal es compon de V+objecte preposicional i alhora es pot combinar amb un argument complement directe, l'ordre bàsic és Verb + complement directe + objecte preposicional, excepte que (com s'ha comentat més amunt) la cadena lexicalitzada de nuclis no es pugui trencar.

En tercer lloc, quant a la flexió, hem de distingir els casos de flexió lliure, els casos de flexió fixa i els casos de flexió limitada. Així, si bé és comú de considerar que en els SV amb flexió lliure la forma bàsica és amb el verb en infinitiu, hi ha un nombre considerable d'expressions lexicalitzades amb una determinada forma verbal (p.e. *així sia* <desig>, *sigui com sigui* <indefectiblement>, *vés a saber* <dubte; ignorància>). I encara hi ha FF amb uns usos verbals defectius pel que fa a persona, temps i nombre gramatical. En tenim un bon exemple en l'expressió *no mata* <mediocre>, la qual si bé està lexicalitzada en la tercera persona només es pot conjugar en present o en pretèrit imperfet d'indicatiu, com s'il·lustra en els exemples següents:⁹

- (4) a. El regal que li han fet no mata
 b. Els espaguetis que ens van servir en aquell restaurant no mataven

Així mateix, en FF del tipus *tens raó* <record>, *té raó* <conformitat> convé tenir present que imposen fortes restriccions quant a la persona gramatical i al temps verbal. Altres vegades la FF està restringida a una forma verbal perfectiva (p.e. *no haver sortit de l'ou* <inexperimentat; jove>, *haver perdut la llengua* <callar>). Seria, doncs, desitjable que les obres lexicogràfiques donessin aquesta informació específica relativa a les propietats formals de cada FF.

En quart lloc, cal observar que una altra propietat característica de la forma d'algunes expressions lexicalitzades és la manifestació de propietats com la reducció vocàlica o l'assimilació consonàntica de punt d'articulació, en contextos en què aquests fenòmens no són d'aplicació general. En tenim exemples a: *és clar* <certament> (pronunciat [ðs'kla]), *café amb llet* <café> (pronunciat [kə'fɛj'let]), *pa amb tomàquet* <pa> (pronunciat [paŋtu'makət]).¹⁰

9. Vg. Bladas (1997) per a un recull de frases fetes de la llengua catalana amb morfologia verbal defectiva.

10. Agraïixo a E. Bonet els dos darrers exemples.

En cinquè lloc, respecte a la forma de les expressions lexicalitzades hem d'afegir un tipus de seqüència que es coneix amb el terme *col·locacions*.¹¹ Sintàcticament, les col·locacions són seqüències d'unitats lèxiques que coocorren freqüentment juntes en l'eix de les combinacions sintagmàtiques, i per aquest motiu constitueixen unitats en procés de lexicalització morfosintàctica. Tenim alguns exemples d'aquestes restriccions lèxiques a: *vell xaruc, pobre desgraciat, gran persona, presa de xocolata, rajola de xocolata, barra de torrons, cabeça d'alls, oir missa*, etc. Semànticament, una col·locació encara consta de constituents semàntics discrets; té, doncs, un significat transparent, en el sentit que cada constituent lèxic també correspon a un constituent semàntic (vg. Cruse 1986: 40-41).

En sisè lloc, un altre aspecte relatiu a la forma de les expressions lexicalitzades té a veure amb la possibilitat que algunes tenen d'admetre opcionalment uns determinats quantificadors i modificadors adverbials a l'interior de la seva estructura, concretament trencant la contigüitat entre el V o P i l'objecte que seleccionen. Noteu els següents contrastos:

(5)	a.	<i>fer via</i>	<apressar-se>
	b.	<i>fer més/molta/força/poca/una mica de via</i>	
(6)	a.	<i>fer saliva</i>	<excitar>
	b.	<i>*fer més/molta/força/poca/una mica de saliva</i>	
(7)	a.	<i>d'antuvi</i>	<primerament>
	b.	<i>de bell/primer antuvi</i>	
(8)	a.	<i>a l'aire lliure</i>	<intempèrie>
	b.	<i>*al bon/bell/primer aire lliure</i>	

En relació amb aquesta propietat cal observar que molt poques expressions lexicalitzades admeten quantificació o modificació en posició prenominal i, encara, les que admeten aquestes quantificacions o modificacions —com als exemples de (5) i (7)— s'interpreten amb una quantificació de grau o amb una modificació sobre el conjunt del predicat, no sobre el complement nominal. (Tornarem sobre aquest punt a la secció 5.)

Algunes expressions estan lexicalitzades amb un quantificador o modificador concret, del qual no poden prescindir mai. Aquest és el cas d'expressions tals com: *ésser tot u* <unitat; simultani>, *a tot drap* <abundosament; ràpidament>, *de totes passades* <indefectiblement>, *de bona gana* <volenterosament>, *de mala gana* <desgrat>, *de bon començament* <primerament>, etc. Ara, també es pot donar el cas que la forma de la locució contingui el quantificador indefinit existencial *un(a)* i que aquest quantificador (1) estigui lexicalitzat completament en la forma de la

11. Vegeu Zarco (1998:9-21) per a una síntesi de les diferències sintàctiques i semàntiques entre combinacions de paraules que s'anomenen predicats complexos, col·locacions i frases idiomàtiques.

locució (p.e. *d'una peça* <íntegre>, *d'una tirada* <ininterrompudament>), (2) es pugui ometre (p.e. *a (un) preu irrisori* <barat>), o (3) es pugui substituir pel determinant definit (p.e. *agafar un / el gat* <embriagar-se>, *anar-li al darrere amb un / el flabiol sonant (a algú)* <perseguir; inútilment>). Així mateix, algunes FF estan fixades amb un quantificador numeral invariable (p.e. *fer cinc cèntims (d'alguna cosa a algú)* <explicar>, *de quatre grapes* <gatejant>), mentre que unes altres exigeixen un quantificador numeral que pot tenir una forma variable (p.e. *d'un en un, de dos en dos*, etc.; *en primer lloc, en segon lloc*, etc.).

En resum, a la llengua trobem algunes expressions que obligatòriament s'han de construir amb un quantificador o modificador, altres que n'admeten algun de concret opcionalment, i altres que no poden trencar mai el sintagma lexicalitzat V/P+objecte, altrament la seqüència esdevé agramatical. D'aquesta manera es posa de manifest que les expressions lexicalitzades tenen un grau divers de fossilització o d'idiomaticitat i, alhora, que seria altament desitjable que les obres lexicogràfiques informessin apropiadament de les possibilitats de separació de cadascuna de les locucions per part de quantificadors o modificadors específics o, si escau, de les possibilitats d'omissió o de substitució de quantificadors i modificadors.

En setè lloc, quant a la forma de les expressions lexicalitzades, cal notar que, independentment que els nuclis centrals de les FF siguin nuclis lèxics (de les categories V, N, P, A, Adv, i també pronoms febles), s'estableixen simultàniament unes relacions de dependència entre unitats de la categoria D o Q i aquests nuclis lèxics. De vegades l'ús d'un D o d'un altre, o la seva absència, va associat a conceptes diferents i, per tant, cal que aquest punt sigui tan explícit com sigui necessari en les obres lexicogràfiques. Considereu a propòsit d'aquest punt els següents contrastos: *perdre el son* <desvetllar-se> vs. *fer perdre la son* <preocupar>, *fer-se a la idea de* <conscienciar-se> vs. *fer-se una idea de* <imaginar-se>, *sortir cabells blancs* <envellir> vs. *fer sortir els cabells blancs* <anguniejar; patir>.

En vuitè lloc, hom pot notar que certes FF són elements de polaritat, la qual cosa vol dir que només es legitimen en contextos en els quals apareix un operador de naturalesa modal, ja sigui negatiu, interrogatiu o condicional. El que és important de notar és que diferents FF poden requerir operadors modals distints. Considerem, per il·lustrar aquesta propietat, les seqüències *cansar-s'hi* i *en ma vida* i els seus contextos d'ús:

- (9)
- a. *En Joan s'hi cansa
 - b. No t'hi cansis
 - c. *Que us hi canseu?
 - d. *Si t'hi cansessis, la feina et sortiria
- (10)
- a. *Ho he fet en ma vida
 - b. En sa vida no havia dit res semblant
 - c. Voleu dir que en sa vida farà res de bo?
 - d. Si en ma vida em fan fer el que li han fet fer a ella, no poso més els peus al despatx

Noteu que *cansar-s'hi* només es pot construir en contextos negatius, mentre que *en ma vida* admet contextos negatius, interrogatius i condicionals.

Per últim, respecte a la forma de les locucions i FF, cal notar que la llengua sovint admet, encara que no de manera totalment sistemàtica, certes correlacions entre expressions lexicalitzades amb el verb *tenir* o amb la preposició *amb* (p.e. *tenir mala lluna / amb mala lluna* <malhumorat>, *tenir cara i ulls / amb cara i ulls* <benfet>), o correlacions amb expressions lexicalitzades amb *no tenir* o amb la preposició *sense* (p.e. *no tenir pèls a la llengua / sense pèls a la llengua* <franc>, *no tenir pena ni glòria / sense pena ni glòria* <mediocre>). La no sistemàticitat d'aquest fenomen fa recomanable que també sigui una qüestió que rebí un tractament adequat a les obres lexicogràfiques. Així, seria convenient que informessin l'usuari d'aquells casos en què pot recórrer indistintament a una o altra forma.

En resum, el que aquí se suggereix és que quan es produeixen restriccions pel que fa a la forma de les expressions lexicalitzades, les obres lexicogràfiques haurien d'acompanyar les entrades amb notes d'ús, les quals haurien d'informar d'aspectes diversos, entre els quals podem esmentar els següents:

- el temps verbal i la persona gramatical, amb què sol construir-se una FF (p.e. *pots comptar!* <incredulitat> tindria una nota d'ús en què s'especificaria: «s'usa en segona i tercera persones del singular i en segona persona del plural del present d'indicatiu»);
- les possibilitats de combinació d'una FF amb un nucli verbal amb altres verbs del mateix camp semàntic (p.e. *petar-se de riure* <riure> «també s'usa amb els verbs 'esclatar', 'trencar-se', 'partir-se', 'rebotar-se'», *anar a escampar la boira* <esbargir-se> «també s'usa amb el verb de moviment 'sortir a'»);
- les possibilitats de combinació d'una FF nominal amb altres noms (p.e. *clavar-li la porta als nassos (a algú)* <despatxar> «també s'usa [amb el verb 'fotre' i] amb els noms 'bigotis' o 'morros' com a complement de la preposició»);
- les possibilitats de combinació d'una FF amb determinats modificadors optatius (e.g. *d'antuvi* <primerament> informaria del fet que «també s'usa amb els modificadors 'bell' o 'primer' en posició preadverbial»);
- l'ús possible de numerals (p.e. *d'un en un* <individualment; successivament> «s'usa el mateix cardinal com a complement de les dues preposicions»; *en primer lloc* <primerament> «també s'usa amb qualsevol altre ordinal»);
- les restriccions de selecció categorial (p.e. *pecar de* <excedir-se> «s'usa normalment seguit d'un adjectiu»);
- les possibilitats d'omissió de complements (p.e. *a cobert de* <protegit> «el complement és opcional»);
- l'existència de variants formals (p.e. *si de cas / si per cas* <atzar; condició>);
- les possibilitats d'omissió d'un nucli adjectival objecte de la comparació

(p.e. *vermell com un tomàquet* <vermell> «sovint s'omet l'adjectiu»);
 —la realització fonètica de determinades FF (p.e. *me cago en dena* <contrarietat; maledicció> «sol pronunciar-se: ['kaɣum'dend] o ['kazum'dend]»).

A la secció 5 descriurem alguns aspectes relatius al significat de les expressions lexicalitzades, els quals tenen a veure (1) amb la formació de predicats complexos, (2) amb el fet que els objectes nominals i els pronoms clítics objecte denoten propietats, (3) amb les transferències de significat (valors metafòrics, figurats, extensions semàntiques) i (4) amb aspectes relatius a la composicionalitat del significat de les FF.

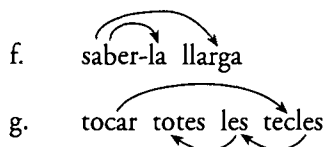
5. Sobre el significat de les expressions lexicalitzades

Un primer punt de reflexió, previ a analitzar quins fenòmens intervenen en el significat de les expressions idiomàtiques, se centra en el fet que les expressions lexicalitzades són cadenes de nuclis: o bé exclusivament cadenes de nuclis lèxics (V, N, P, A, Adv, i també pronoms febles), o bé cadenes de nuclis lèxics i de nuclis de naturalesa funcional (tals com D i Q).¹² Cada FF imposa una cadena complexa i idiosincràtica de relacions de nucli a nucli, que és totalment independent dels requisits sintàctics i semàntics dels nuclis en construccions no idiomàtiques. El que acabem de dir significa que cadascuna de les FF d'(11) forma un tipus de cadena que especifiquem a (12).

(11)	a.	<i>agafar ales</i>	<animar-se; independitzar-se>
	b.	<i>agafar-se els dits</i>	<perjudicat>
	c.	<i>costar un ronyó</i>	<car>
	d.	<i>no poder aclucar l'ull</i>	<insomne>
	e.	<i>poder pujar-hi de peus</i>	<certament>
	f.	<i>saber-la llarga</i>	<eixerit; intel·ligent>
	g.	<i>tocar totes les tecles</i>	<dedicar-se; ocupar-se>

(12)	a.	agafar ales
	b.	agafar-se els dits
	c.	costar un ronyó
	d.	no poder tancar l'ull
	e.	poder pujar-hi de peus
-

12. Vg. O'Grady (1998) per a una defensa de la hipòtesi que les expressions idiomàtiques estan subjectes a un principi gramatical que defineix l'arquitectura general en termes d'una cadena contínua de relacions de nucli a nucli.

Aquests esquemes indiquen que els verbs seleccionen noms, clítics, preposicions i adjectius, els noms seleccionen especificadors, els verbs modals seleccionen verbs, el marcador negatiu selecciona un verb i les preposicions seleccionen nuclis nominals. Ara, independentment que les seleccions lèxiques dins les construccions idiomàtiques siguin fixes i particulars per a cada FF, cal remarcar que hi ha diversos aspectes addicionals del seu significat que constitueixen trets característics generals de les expressions lexicalitzades, i que seran objecte de descripció en les pàgines que vénen a continuació. Són els següents:

1. La cadena de nuclis lèxics formen un sol predicat, un predicat complex, la qual cosa vol dir que en el nivell en què es construeix el significat tenim cadenes de propietats (la propietat del nucli verbal, la propietat denotada per l'objecte, la propietat de la negació, la propietat no específica o genèrica dels pronoms, etc.), les quals es fusionen per un mecanisme formal d'incorporació com a molt tard en el nivell de representació del significat conegut com a Forma Lògica.¹³
2. Les relacions entre nuclis lèxics o entre nuclis lèxics i pronoms febles estan en el punt de partida de les transferències de significat i dels valors metafòrics associats amb les FF.
3. Les lectures inclusiva (vg. (12b)) o no inclusiva (vg. (12a)) dels objectes plurals, la lectura existencial del quantificador indefinit *un* (vg. (12c)) i el valor inclusiu del quantificador *tot* (vg. (12g)) es desprenen de l'existència de propietats quantificacionals dels sintagmes lexicalitzats que són independents de les propietats predicatives que es troben en els mateixos sintagmes.

Els punts anteriors suggereixen que, si bé el lèxic codifica cadenes d'unitats lèxiques, hi ha unes relacions entre nuclis que constreixen la formació del predicat semàntic expressat (perquè constitueixen les cadenes de relacions lèxiques més prominents, especificades morfològicament i codificades estructuralment com a resultat de l'esmentada selecció lèxica), mentre que les relacions entre nuclis lèxics i especificadors (com són la que s'estableix entre N i D, entre N i Q, o entre D i Q) són subsidiàries. És a dir, la presència de determinants sembla que és invisible a la formació de predicats complexos, atès que no interfereix amb les relacions entre nuclis lèxics, però en canvi constreix, quan és plural, un efecte semàntic inclusiu. A més, talment com els D, els Q codifiquen informació no predicativa:

13. La descripció d'aquest mecanisme no és, però, l'objecte d'aquest treball (vg. Baker 1988; Masullo 1992; Safir 1995; Van Geenhoven 1992, 1998; Espinal en premsa).

constreñen un efecte semàntic inclusiu (en el cas de *tot*) o quantificació existencial (en el cas d'*un*). En aquest sentit semblen expletius respecte a la formació de predicats complexos, ja que aporten informació que és independent de la contribució informacional dels predicats.

Un argument empíric a favor de la idea aquí expressada sorgeix arran de l'existència de FF del català que, ja sigui diacrònicament o sincrònicament, mostren variació pel que fa a la presència de D o Q.¹⁴ Considerem les següents alternances:

(13)	a.	<i>aixecar una tempesta / aixecar tempesta</i>	<provocar>
	b.	<i>agafar una paperina / agafar la paperina</i>	<embriagar-se>
	c.	<i>remoure cel i terra / remoure el cel i la terra</i>	<esforçar-se>
	d.	<i>tirar aigua a mar / tirar aigua al mar</i>	<inútil>

Noteu que tant la selecció d'un D o Q, com la selecció d'un D o Q concrets, fluctua arbitràriament, cosa que suggereix que els D i els Q queden fora de l'estructura predicativa que es forma a partir de les relacions entre els nuclis lèxics pròpiament dits.

El fet que la seqüència de nuclis lèxics constitueixi un sol predicat complex prediu certs efectes gramaticals que enumerem tot seguit, centrats en la tesi que els nominals objecte dels SV o SP lexicalitzats són dèbils:¹⁵ semànticament denoten propietats i sintàcticament no tenen cas.

1. Aquests nominals s'interpreten com a noms de massa, no com a noms concrets, fins i tot si són noms comptables en singular, tal com s'il·lustra en les FF que donem a continuació.

(14)	a.	<i>passar llista</i>	<comprovar>
	b.	<i>fer boca</i>	<apetit; gana>
	c.	<i>fer denteta</i>	<envejar; temptar>

2. Aquests nominals queden involucrats en processos figuratius, tals com l'esquema cognitiu part-tot:

(15)	a.	<i>remoure cel i terra</i> > tot	<esforçar-se>
	b.	<i>tenir lloc</i> > pertot	<acomplir-se; esdevenir-se>

14. Rey-Chantreau (1991) comenten que algunes FF del francès han passat per diferents estadis en la seva evolució, amb eliminació o introducció de D o Q:

(i)	a.	<i>promettre les monts et les vauux (XVc) > promette monts et merveilles</i>
	b.	<i>faire rouler un/le carrosse (XVIIIc) > rouler carrosse</i>
	c.	<i>il y a anguille sous roche > il y a une anguille sous la roche</i>

15. Per a una descripció més completa d'aquests arguments, vg. Espinal (en premsa).

3. Aquests nominals no denoten entitats o individus. Així, quan usem les expressions de (16), no pensem en cap rosari concret, ni tampoc ens referim a cap pilota concreta del món real, sinó al fet de respondre a un atac.

- (16) a. *passar el rosari* <resar>
 b. *tornar la pilota (a algú)* <respondre; revenjar-se>

4. Aquests nominals objecte no designen referents discursius, perquè són no referencials. Dues conseqüències d'això són la manca de transparència discursiva —com s'il·lustra a (17)— i la impossibilitat d'admetre una clàusula relativa —com s'exemplifica a (18):

- (17) a. *anar a escampar la boira* <esbargir-se>
 b. *Després d'una reunió llarga necessitava anar a escampar la boira, però mai no l'escampava prou

- (18) a. *treure el geni* <aïrar-se>
 b. *No va aconseguir treure el geni *que volia*

5. Aquests nominals no tenen una lectura específica, perquè no denoten objectes específics —com s'il·lustra a (19). De resultes d'això, tampoc no poden interpretar-se amb una lectura definida —com s'il·lustra a (20):

- (19) a. *carregar el mort (a algú)* <culpar; endossar; responsabilitzar>
 b. *El mort, l'han carregat al sergent més jove

- (20) a. *fer llit* <allitar-se>
 b. *Hi ha diverses coses que no m'agrada fer, *especialment* llit

6. Aquests nominals, fins i tot noms comptables en singular, en algunes expressions lexicalitzades poden anar adjacents al verb sense cap D.

- (21) a. *fer nit*<dormir>
 b. *fer la nit

- (22) a. *passar llista*<comprovar>
 b. *passar la llista

7. Els nominals objecte, tant se val quina sigui la seva categoria sintàctica (SN, SD, SQ), el més normal és que no es puguin substituir per un pronom feble amb cas acusatiu o amb cas partitiu.

- (23) a. *passar llista* <comprovar>
 b. **passar-ne*
- (24) a. *caure-li la cara de vergonya (a algú)* <avergonyir-se>
 b. **caure-la-hi*
- (25) a. *tinar una galleda d'aigua freda (a algú)* <decebre>
 b.* *tirar-ne una*

Això no obstant, la pronominalització del nominal objecte està estretament lligada al grau de lexicalització de l'expressió sintagmàtica.¹⁶

8. Els nominals objecte queden sota l'abast d'altres operadors que de vegades apareixen a la clàusula, tals com la negació o els verbs modals (p.e. *poder*). A (26)-(28) ho exemplifiquem per mitjà de FF que incorporen un nominal que sempre s'interpreta que queda afectat per la negació i pel verb modal (quan hi és present):

- (26) a. *no poder dir fava* <cansat>
 b. Quan vam arribar al cim ningú no podia dir fava
- (27) a. *no poder aclucar l'ull* <insomne>
 b. Amb la febre, no va poder aclucar l'ull en tota la nit
- (28) a. *no sentir-se ni una mosca* <silenci>
 b. Quan entra son pare, no se sent ni una mosca

Sigui quina sigui la naturalesa sintàctica del nominal objecte (SN, SD, SQ), noteu que en tots els casos s'interpreta que aquest nominal té un abast reduït respecte als altres operadors presents en l'estructura lexicalitzada: no s'ha produït un esdeveniment o situació tal que hom pugui-dir-fava, pugui-aclucar-ull, o senti-mosca.

16. Així, si bé els exemples de (i) són completament malformats, els parlants nadius accepten algunes dislocacions a la dreta —com s'il·lustra a (ii).

- (i) a. *De llista, *en* va passar en començar la classe
 b. *La llengua, mossegueu-vos-la
- (ii) a. Encara *n'*haurem de fer al final, de via
 b. Per a aquestes coses *en* té molt, d'ull, en Joan

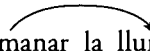
Així mateix, la FF *passar la nit en blanc* <insomne> es pot associar amb *passar-la-hi*, i *passar els ulls per (alguna cosa)* <inspeccionar> es pot associar amb *passar-los-hi*. La diversitat respecte a la prova de la pronominalització mostra que el grau de fusió dels objectes amb el nucli predicatiu té una variació important d'unes FF a unes altres, i que en estructures menys lexicalitzades els objectes són veritables arguments.

Agraïxo molt especialment a E. Bonet, T. Cabré i J. Mateu els comentaris d'aquests exemples, arran de la celebració del *10th Colloquium on Generative Grammar* (Alcalá de Henares 2000).

Dèiem també més amunt que les relacions entre nuclis lèxics, les quals es desprenen de pures seleccions lèxiques, són a la base de les transferències de significat i dels desplaçaments metafòrics, característics de les FF. Considerem, per tal d'il·lustrar-ho, els dos sintagmes lexicalitzats que segueixen:

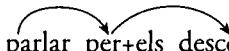
- (29) a. *demanar la lluna* <demanar; impossible>
 b. *parlar pels descosits* <xerrar; excessivament>

El primer exemple il·lustra la següent cadena de nuclis lèxics V+N:

- (30) *demanar la lluna*
-

la qual és el punt de partida per a la formació del predicat complex [demanar-lluna]. Un cop format aquest predicat es produeix un desplaçament semàntic d'acord amb el qual *lluna* no denota una entitat concreta del món, sinó «una cosa molt difícil o impossible d'obtenir» (EC) o «una cosa que no es pot donar» (IEC).

El segon exemple conté una cadena complexa de seleccions lèxiques que il·lustrem a (31):

- (31) *parlar per+els descosits*
-

la qual és el punt de partida per a la formació del predicat complex [parlar- [per-descosits]]. Aquest punt és important per diversos motius. Primer, noteu que, tot i que en català *parlar* no selecciona un SP, en la construcció idiomàtica *parlar pels descosits* participa en una cadena de dependències lèxiques que és totalment independent dels requisits sintàctics i semàntics d'aquest verb en construccions no idiomàtiques. Segon, la construcció només es pot interpretar si s'assumeix un desplaçament semàntic segons el qual *descosits* deixa de significar el seu valor literal i s'interpreta com un mode incorporat o fusionat amb el nucli verbal *parlar*, com a resultat del qual passa a significar «parlar amb excés» (EC, IEC).

La conclusió del que acabem de dir és que, d'una banda, l'existència d'unes dependències lèxiques concretes, codificades en determinades entrades del lèxic, força la construcció de predicats complexos, fet que permet predir certs efectes gramaticals per als nominals objecte. D'altra banda, la creació d'aquests predicats complexos, formats per un procediment de fusió o incorporació entre nuclis, és lingüísticament independent del significat metafòric característic de les construccions idiomàtiques. El valor figuratiu que sovint s'associa amb els idiomatismes prové del fet que almenys un dels diversos nuclis lèxics que componen una expressió lexicalitzada no es pot interpretar literalment, cosa que permet detectar diferents graus d'idiomaticitat: en els exemples de (29) és exclusivament el complement nominal o preposicional el que no es pot interpretar literalment. En altres, el canvi de significat afecta també el nucli predicatiu (p.e. *negar-se amb poca aigua* <acovardir-se>, *mort de gana* <desgraciat; menyspreable>).

Per tancar aquest punt considerem algunes expressions lexicalitzades amb pronoms febles:

(32)	a.	<i>som-hi</i>	<ànim>
	b.	<i>matar-s'hi</i>	<escarrassar-se>
(33)	a.	<i>vessar-la</i>	<equivocar-se>
	b.	<i>carregar-se-la</i>	<castigat; rebre>
(34)	a.	<i>compondre-s'ho</i>	<enginyar-se>
	b.	<i>matar-ho</i>	<acabar>
(35)	a.	<i>clavar-les pels descosits</i>	<xerrar>
	b.	<i>no saber on dar-les</i>	<desorientat>
(36)	a.	<i>dir-ne de tots colors</i>	<injuriar>
	b.	<i>fer-ne una de bona</i>	<entremalitat; equivocar-se>

Noteu que cap d'aquests clítics no constitueix una expressió referencial, propietat que és coherent amb la feblesa dels nominals objecte comentada més amunt. Pel mateix motiu, tampoc no podem afirmar que allò que caracteritza aquestes expressions sigui una transferència referencial, perquè simplement aquests pronoms no tenen referència. La naturalesa semàntica no específica d'aquests pronoms és indispensable, d'una banda, per a la formació del predicat complex a nivell semàntic i, de l'altra, per a la transferència o formació del significat figurat. Dit en altres mots, és perquè els pronoms denoten propietats i tenen un valor genèric que el nucli predicatiu també s'interpreta amb un desplaçament o canvi semàntic; altrament, de forma literal la majoria d'aquestes expressions no es podrien interpretar.

El darrer punt que volem comentar té a veure amb el grau de composicionalitat del significat que trobem associat amb les expressions lexicalitzades.

Sovint s'ha esmentat que el significat de les frases idiomàtiques no és el resultat de la unió dels significats de les parts que el formen, sinó que el seu significat es pot comparar al d'un únic element lèxic. Segons Cruse (1986:37) és un complex lèxic que és simple semànticament. Per la seva banda Zarco (1998:14), seguint Aisenstadt (1978), afirma que allò que diferencia les FF de les col·locacions és no l'existència de seleccions lèxiques, propietat comuna a les dues construccions, sinó la composicionalitat del significat, pròpia de les col·locacions i també dels sintagmes en general, però absent en les expressions idiomàtiques.¹⁷

Ara, d'una banda, allò que aquí volem apuntar és que la diferència entre FF i col·locacions no està ni en la pertinència de les restriccions lèxiques, ni en la composicionalitat del seu significat; la diferència està en les transferències i desplaçaments de significat que manifesten habitualment les FF, però no les col·lo-

17. Per aquesta autora, FF i col·locacions són expressions distintes.

cacions morfosintàctiques. D'altra banda, sostenim que el significat de les FF és parcialment composicional, atès que depèn de la formació de predicats complexos a partir dels nuclis lèxics, i de la interrelació entre l'estructura predicativa d'aquests sintagmes i les restriccions quantificacionals, a partir de les quals s'infereixen nocions com la inclusivitat, la no inclusivitat, la quantificació existencial, o la inclusivitat reforçada.

Pel que fa a la primera de les afirmacions, sembla que quan es parla de no composicionalitat de les expressions lexicalitzades hom es refereix fonamentalment al fet que a l'interior d'aquestes estructures no es produeix assignació temàtica entre el nucli predicatiu i els objectes d'aquest nucli. Per exemple, segons Everaert (1989:10-11) té lloc un procés lèxic de saturació de papers temàtics que aquest autor anomena absorció temàtica.¹⁸ A parer meu, però, seguint la idea que les FF respecten la restricció de la continuïtat entre nuclis (O'Grady 1998), com que la selecció lèxica per part d'un nucli és distinta en les expressions lexicalitzades i en les no lexicalitzades, sembla més apropiat suposar que tenen entrades absolutament independents. Així, considerarem que les FF que tenen el format V+Cl no es deriven a partir de les formes transitives o intransitives que puguin existir per mitjà d'una operació lèxica de reducció argumental (Reinhart 1996). El que sostenim aquí és que les expressions lexicalitzades no són formes amb algun tipus de reducció, sinó formes lèxiques distintes. Alguns arguments en suport d'aquesta afirmació són els següents:

1. En molts casos la llengua no té el correlat transitiu o intransitiu de la FF, a partir del qual suposadament aquesta s'ha format:

(37) *dinyar-la* <morir> vs. **dinyar*

2. En algunes ocasions, més que reducció argumental, sembla que en la FF trobem expansió o canvi en el nombre d'elements seleccionats per un nucli lèxic:

(38) a. *no cansar-s'hi* <desinteressar-se> vs. *cansar* (T)
cansar-se (I)
 b. *tocar-hi (algú)* <intel·ligent> vs. *tocar* (T)

3. El format transitiu, l'intransitiu i el lexicalitzat d'un mateix nucli verbal s'associen amb diferents restriccions de selecció, amb diferents conceptes, amb diferents condicions de veritat i, també, amb diferents estructures temàtiques. Compareu:

(39) *ballar-la*<patir> vs. *ballar* (T)
fer balls (I)

18. Vegeu també Bianchi (1993:366) per a l'afirmació que un possible correlat sintàctic de la no composicionalitat és la manca d'assignació temàtica.

En termes clàssics podríem dir que l'argument extern de *ballar-la* és un experimentador, si bé l'argument extern de *ballar* i de *fer balls* és un agent, un controlador. A més, *ballar-la* està lexicalitzat amb un pronom feble que en les construccions idiomàtiques té un valor genèric, distint del valor que el pronom *la* té en construccions no idiomàtiques.¹⁹ Per tant, els verbs de (39) són lingüísticament diferents.

Noteu també que cadascuna de les expressions lexicalitzades considerades fins aquí adquireix un significat figuratiu característic, que és absent en les estructures que simplement manifesten freqüència d'ús contigu o lexicalització de naturalesa morfosintàctica.

Ara, dit això, també cal precisar que encara que no es pugui parlar de composicionalitat del significat de les FF en termes d'assignació temàtica, sí que és necessari atribuir-los estructura sintagmàtica, la qual és un element constitutiu de la composicionalitat. Així, observem que un tret general de les llengües romàniques, que també es fa manifest en les FF, és l'associació entre un SN plural sense determinant i una lectura no inclusiva, i l'associació entre un SD plural definit i una lectura inclusiva (Laca 1990). Concretament les FF de (40) il·lustren el fet que diferents formats d'objecte s'associen amb diferents lectures: no inclusiva, inclusiva, una lectura existencial sobre events o situacions (forçada pel quantificador indefinit *un*), i un valor semàntic inclusiu forçat pel quantificador *tot*.

(40)	a.	<i>a mans plenes</i>	<generosament>	NO INCLUSIVA
	b.	<i>fer punts</i>	<adular>	NO INCLUSIVA
	c.	<i>escurar les butxaques</i>	<arruïnar>	INCLUSIVA
	d.	<i>fer les mans</i>	<manicura>	INCLUSIVA
	e.	<i>costar un ull de la cara</i>	<car>	EXISTENCIAL
	f.	<i>tirar una galleda d'aigua freda (a algú)</i>	<decebre>	EXISTENCIAL
	g.	<i>ésser tot orelles</i>	<escoltar>	INCLUSIVA
	h.	<i>de tots colors</i>	<divers>	INCLUSIVA

Per tal de donar compte d'aquestes intuïcions lingüístiques el que sembla que cal afirmar és que el significat de les FF és parcialment composicional, atès que integra propietats gramaticals com la pluralitat, la inclusivitat o la quantificació existencial amb la formació de predicats complexos que transfereixen el seu significat en valors figuratius. Per consegüent, direm que es produeix una construcció del significat a partir de la contribució dels nuclis lèxics que expressen relacions predicatives, i dels nuclis de naturalesa funcional (D i Q) que especifiquen propietats quantificacionals.

19. El pronom feble *la* de les expressions lexicalitzades sembla que s'hauria de definir com un pronom no eventiu (a diferència del clític *hi*), no específic o genèric (tret compartit amb *hi*, *ho*, *les*, *en*, que veiem a (32), (34)-(36)), acusatiu (cosa que relaciona directament *la* amb *ho*, *les*, *en*) i singular. A diferència del pronom *la* de les construccions no idiomàtiques (especificat com un pronom de tercera persona, femení), aquest pronom té els trets de gènere i persona neutralitzats, en el sentit que el seu contingut no s'activa o enriqueix en funció d'informació contextual.

6. Cloenda

En primer lloc, hem descrit un conjunt de trets que permeten distingir els SX lexicalitzats d'altres construccions no lexicalitzades.

En segon lloc, hem justificat que les expressions lexicalitzades són de naturalesa categorial diversa i que no és adequat associar el concepte de FF amb un grup reduït de sintagmes.

En tercer lloc, hem descrit diverses propietats característiques de les expressions lexicalitzades tenint en compte la seva naturalesa formal i hem suggerit la conveniència que les obres lexicogràfiques informin de les restriccions que afecten la forma de les expressions lexicalitzades.

Finalment, hem descrit diversos aspectes relatius al significat de les expressions lexicalitzades i hem explicat que el significat de les FF (com el de les anomenades col·locacions) és parcialment composicional, atès que ha de combinar el significat de predicats complexos (obtingut a partir de la fusió de nuclis lèxics) amb el significat codificat per D i Q.

M. TERESA ESPINAL

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AISENSTADT 1978 E. AISENSTADT, *Collocability Restrictions in Dictionaries*, dins *Dictionaries and their Uses. Papers from the 1978 B.A.A.L. Seminar on Lexicography*, R.R.K. Hartmann (ed.), vol. 4 (1978), ps. 71-74.
- ALCOVER- MOLL 1980-88 A.M. ALCOVER I F.B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols. (Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1980-1988).
- BAKER 1988 M. BAKER, *Incorporation* (Chicago, The University of Chicago Press, 1988).
- BIANCHI 1993 V. BIANCHI, *An Empirical Contribution to the Study of Idiomatic Expressions*, «Rivista di Linguistica», 5.2 (1993), ps. 349-385.
- BLADAS 1997 O. BLADAS, *Expressions lexicalitzades: anàlisi i comparació*, «Els Marges», 59 (1997), ps. 23-44.
- COROMINES 1980-91 J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols. (Barcelona, Curial, 1980-1991).
- CRUSE 1986 D.A. CRUSE, *Lexical Semantics* (Cambridge, Cambridge University Press, 1986).
- ENCICLOPÈDIA CATALANA 1985 ENCICLOPÈDIA CATALANA, *Diccionari castellà-català* (Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1985).

- ENCICLOPÈDIA CATALANA 1982, 1993,1998
 ESPINAL (en premsa) —, *Diccionari de la llengua catalana* (Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1982, 1993, 1998).
 M.T. ESPINAL, *Property Denoting Objects in Idiomatic Constructions*, dins *Proceedings of Going Romance 1999*, Y. Hulst, J. Schroten i J. Rooryck (eds.) (Amsterdam, John Benjamins, en premsa).
- EVERAERT 1989 M. EVERAERT, *Verbal Idioms, Verbal Compounds and Theta Theory*, ms. (Utrecht, University of Utrecht, 1989).
- FABRA 1932 P. FABRA, *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona, Edhasa, 1932).
- FRANQUESA 1971 M. FRANQUESA, *Diccionari de sinònims* (Barcelona, Portic, 1971).
- IEC 1995 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana* (Barcelona, Edicions 3i4, Edicions 62, Ed. Moll, Enciclopèdia Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995).
- LACA 1990 B. LACA, *Generic Objects*, «Lingua», 81 (1990), ps. 25-46.
- MASULLO 1992 P.J. MASULLO, *Incorporation and Case Theory in Spanish: a Crosslinguistic Perspective*, tesi doctoral (Seattle, University of Washington, 1992).
- MENDÍVIL 1999 J.L. MENDÍVIL, *Las palabras disgregadas. Sintaxis de las expresiones idiomáticas y los predicados complejos* (Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1999).
- O'GRADY 1998 W. O'GRADY, *The Syntax of Idioms*, «Natural Language and Linguistic Theory», 16 (1998), ps. 279-312.
- RASPALI, MARTÍ 1984, 1996 J. RASPALI i J. MARTÍ, *Diccionari de locucions i de FF* (Barcelona, Edicions 62, 1984, 1996).
- REINHART 1996 T. REINHART, *Syntactic Effects of Lexical Operations: Reflexives and Unaccusatives* (Utrecht, Utrecht Institute of Linguistics OTS, 1996).
- SAFIR 1995 K. SAFIR, *Abstract Incorporation vs. Abstract Cliticization*, «Chicago Linguistics Society», 31 (1995), ps. 280-299.
- SIMATOS 1997 I. SIMATOS, *Référence et argumentalité du GN dans les locutions verbales*, dins *La locution: entre lexicque, syntaxe et pragmatique*, P. Fiala, P. Lafon, i M.F. Piguet (eds.) (París, Klincksiek, 1997), ps. 77-102.
- VAN GEENHOVEN 1992 VAN GEENHOVEN, *Noun Incorporation from a Semantic Point of View*, dins *Proceedings of the 18th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, L.A. Buszard-Welcher, L. Wee i W. Weigel (eds.) (1992), ps. 453-466.
- VAN GEENHOVEN 1998 —, *Semantic Incorporation and Indefinite Descriptions* (Stanford, CSLI, 1998).
- ZARCO 1998 M.Á. ZARCO, *Predicados complejos y traducción automática* (Cádiz, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1998).